

Я з э п Л ё с і к

ЛІТВА-
БЕЛАРУСЬ
гістарычныя выведы

Язэп Лёсік

ЛІТВА- БЕЛАРУСЬ

Гістарычныя выведы

Мінск
«Тэхналогія»
2016

УДК 94(476)
ББК 63.3(4Бел)
Л 50

Прадмова
Зьмітра Санько

Пасляслоўе
Алеся Жлуткі

Выдадзена
коштам Кастуся і Яніны Санько

Лёсік, Я.

Л 50 Літва-Беларусь : гістарычныя выведы / Язэп Лёсік ; прадм. Зьмітра Санько ; паслясл. Алеся Жлуткі. – Мінск : Тэхналогія, 2016. – 35 с.

ISBN 978-985-458-266-5.

Увазе чытачоў прапануецца напісаная ў 1921 г. праца вядомага беларускага навукоўца Язэпа Лёсіка, прысвечаная гісторыі этноніма *літва* і пытанню этнічнай прыналежнасці старажытных ліцьвіноў. Пасляслоўе змяшчае крытычны агляд розных версій – ад сярэднявечных да сучасных, што спрабуюць развязаць гэтую загадку. У дадатку – артыкул Я. Люціча-Воўка 1949 г., які наўпрост датычыць тэмы Лёсікавай працы.

Для ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй Беларусі.

УДК 94(476)
ББК 63.3(4Бел)

ISBN 978-985-458-266-5

© Санько З., прадмова, 2016.
© Жлутка А., пасляслоўе, 2016.
© Афармленне. НВК «Тэхналогія», 2016.

Прадмова

Пачатковая гісторыя Вялікага Княства Літоўскага, этнічная прыналежнасць старажытных ліцьвіноў, паходжанне самога наймення “Літва” цікавяць апошнім часам не толькі нашых даследнікаў, але і вялікае кола аматараў айчыннай гісторыі. Гэта падштурхнула нас даць шырэйшай аўдыторыі магчымасць азнаёміцца з адной даўняй публікацыяй, што наўпрост датычыць акрэсленай тэмы.

Аўтар яе – Язэп Лёсік, вядомы беларускі навуковец. Мікалай Улашчык, характарызуючы менскае акадэмічнае асяроддзе 20-х гадоў мінулага стагоддзя, называў Лёсіка, поруч з Вацлавам Ла-стоўскім і Аляксандрам Цвікевічам, у ліку найбольш выдатных інтэлектуалаў. Ён быў і адным з першых у беларускай гістарыяграфіі, хто ўзняў пытанне назова “Літва”, звязаўшы яго з характарам Вялікага Княства Літоўскага.

Артыкул Язэпа Лёсіка быў змешчаны на старонках навукова-педагагічнага часопіса “Школа и культура Советской Белоруссии”¹, афіцыйнага органа Народнага камісарыята асветы БССР. Мы маем толькі першую частку Лёсікавай працы. Працяг яе так і не пабачыў друкарскага варштата. Цяжка сказаць, што да гэтага больш спрычынілася, – ці бальшавіцкая цензура, ці тое, што часопіс неўзабаве спыніў сваё існаванне (праз паўгода замест яго пачалі выдаваць “Вестник Народного комиссариата просвещения”). Але і ў такім выглядзе тэкст уяўляе бяспрэчную цікавасць.

Да публікацыі, якую мы прапануем увазе зацікаўленых чытачоў, гісторык-медывіст Алесь Жлутка напісаў пасляслоўе, дзе каротка, але змястоўна абмяляваў спектр поглядаў на паходжанне этноніма *літва*. Мы палічылі таксама патрэбным змясціць у вы-

¹ Лёсік Я. Літва-Беларусь: гістарычныя выведы // Школа и культура Советской Белоруссии. – 1921. № 2. – С. 12–22.

глядзе дадатку палемічны артыкул Я. Люціча-Воўка (псеўданім Янкі Філістовіча) – своеасаблівы працяг тэмы¹.

Дагэтуль артыкул Язэпа Лёсіка “Літва-Беларусь” перадрукоўваўся ў анталогіі “Беларуская думка XX стагоддзя”² і ў ягоным зборы твораў³. Асобнай кніжкай выдаецца ўпершыню.

Тэкст падрыхтаваны паводле часопіснага першадруку з захаваннем усіх асаблівасцяў аўтарскай мовы і правапісу. Выпраўлены толькі памылкі набору і карэктарскія хібы.

Зьміцер Санько

ЛІТВА-БЕЛАРУСЬ

Гістарычныя выведы

Беларусь у пазьнейшыя часы дзяржаўнай незалежнасці насіла найменне Вялікага Княжства Літоўскага, Рускага, Жмудскага й інш., або, карацей, – Вялікае Княжства Літоўскае. Існуючая гістарычная навука яшчэ ня выясніла пытання, чаму Беларуская дзяржава звалася тагды *Літоўскаю*. Што яна была Рускаю й Жмудскаю – гэта зразумела: бо яна складалася з беларусаў, а гэтак сама і ўкраінцаў, каторыя звалі сябе рускімі, і жмудзінаў, каторых цяпер у кніжнай мове завуць літоўцамі. Але чаму яна звалася Літоўскаю, то на гэтае пытаньне гісторыя не дае нам пэўнага адказу.

Сталася так, што пад Літвою разумеюць землі, заселеныя жмудзінамі, або даўнейшую Жамойць. Але само слова Літва й дагэтуль даволі цёмнае і па свайму гістарычнаму значэньню аніяк ня можа азначыць цяперашніх літоўцаў, каторых сумежныя беларусіны дражняць клаўсямі (клэўсь-і). Слова Літва было ўжо цёмнае й незразумелае ў часы далёкай прошласці. Нашы продкі, прыкладам, ужо ў 15 і 16-м стагоддзях утваралі цэлыя легенды, каб вытлумачыць сабе, адкуль ўзялося слова Літва. Беларускія летапісі вольна як тлумачаць сабе ўтварэньне гэтага слова*.

«Сталася ест ваплашчэньне Сына Божага ад Духа Сьвятога з благаславеннае дзявіцы чыстае Марэі ад пачатку сатварэньня сьвету лета пяцьтысячнага пяцьсотнага дваццаць шостага. Аднаго часу панства Рымскае было пад цэсарам Аўгустам, каторы-жа ня толка аднаму Рыму, іна і ўсяму сьвету панаваў. Яка-ж вышэй пісана, іж часу цэсарства Аўгустава сын Божы ваплаціўся, а часу Тывірэя, цэсара ўтарога па Аўгусьце, на крэсьце вольную муку прыняў для збавеньня й адкупеньня роду чалавечаскага...

¹ Люціч-Воўк Я. Наш адказ // Моладзь (Парыж). – 1949. № 8. – С. 21–25.

² Беларуская думка XX стагоддзя: філасофія, рэлігія, культура / Уклад., прадм. і апрац. Ю. Гарбінскага. – Варшава, 1998. – С. 49–58.

³ Лёсік Я. 1921–1930. Збор твораў / Уклад., прадм. і камент. А. Жынкін. – Мінск: Нац. архіў Рэсп. Беларусь; Логвінаў, 2003. – С. 29–36.

* Сьпісак Рачынскага. «Полн. собр. русск. лет.». СПб., 1907.

Па сьмерці Тывірэя цэсара быў цэсарам Гайос, а па Гайосе – Клаўдзей, а па Клаўдзеі царстваваў сын яго Нэрон. Каторы-жа Нэрон быў пан акрутны а неўставічны, іж уласную матку сваю й доктара сваяго навышшага Сэнаку бэз кождае прычыны ку сьмерці прыправіў і колка раз казаў места Рымскае запаліваць. А ні для чаго іншага, толка для таго, іж-бы ся таму дзіваваў а пацеху меў. А княжатам і паном Рымскім, шляхце й усяму паспольству крыўды і ўціскі вялікія чыніў. Для чаго-ж усякі падданы яго, для вялікага акруценства й неўставічнасьці яго, ня быў ніхто пэвэн а ні бэспечан ня толка йменняй альбо скарбаў, але й здароўя сваяго. А так многія, апускаючы йменьні й скарбы свае, уцякаліся да размаітых земляў, насылядуючы справядлівага ўпакою.

Гдзе-ж адно княжа Рымскае, іменем Палемон, каторы-жа цару Нэрону быў крэўны, забраўся з жаною і з дзецьмі сваімі, і з падданымі, і скарбы сваімі, з каторым-жа княжацем пяцьсот шляхты так-жа з жонамі й з дзецьмі й з многімі сіламі. І ўзяўшы з сабою аднаго астранома, каторы ся знаў па зьвездах, і пашлі ў караблѣх морам па заходу сонца, хочечы сабе знайці на зямлі месца слухнае, гдзе-бы ся мелі пасяліці а мяшкаці з пакоем. А з тымі – шляхты чатыры ражаі навышшыя імёны: іменем з Кітаўрус – Даўспрунг, а з Калюмнаў – Прэшпар, а з Русі – Ульянус, а з Рож – Эктар. А так оныя людзі немалы час па мору хадзілі й прышлі Межыземскага мора, і пашлі да ракі да Шумы. І тою ракою Шумаю ў мора-акіян, і морам-акіянам дашлі да ракі усьця, гдзе Нёман упадываець у мора-акіян. І патом пашлі ракою Нёмнам уверх, олі-ж у мора Малое, каторае называецца мора Нёмнавае. А для тое прычыны тое мора Нёмнавае называецца, іж у тое мора Нёман упадываець дванаццацьма усьці, а кождае завецца асобным іменем, межы каторымі-ж усьці адно завецца Гілья. І пашлі тым усьцем уверх, і дашлі цэлага Нёмна, гдзе ўжэ он сам увесь у вадном месцу цячэць. І верх Нёмна дашлі да ракі Дубісы. Яка-ж ушэдшы ў тую раку Дубісу, і нашлі над нею горы высокія і раўніны вялікія, і дубровы раскошныя, і размаітых абфітасьцяй напоўнена ў зьверах рознага ражаю, то ест напервей: тураў, зуброў, ласей, аленьяй, сарн, рысай, куніц, лісіц, белак, гарнастаяў і йных размаітых ражаяў. І тэж у рэках вялікую афітасьць рыб непаспалітых, іж ня толка тыя рыбы, каторыя ся ў тых рэках плодзяць, але множаство рыб размаітых а дзіўных пры-

ходзяць з мора, – за тою прычынаю, іж недалёка усьце Нёмнавае, гдзе Нёман у мора ўпадываець. Над каторымі-ж рэкамі, над Дубосаю й над Нёмнам, і над Юраю, там ся пасялілі й пачалі размножываціся. І онае мяшканьне іх над тымі рэкамі вельмі ся ім падабала. І назвалі тую землю Жамойць*.

Князь Палемон урадзіў трох сыноў: старшы – Борк, а другі – Кунас, а трэці – Спэра. Старшы-жа сын, Борк, учыніў горад на рацэ Юры. І зложена імя таго княжаці паспол з ракою: імя рацэ Юра, а княжаці Борк – і назваў тот замак Юрбарк. А сярэдні сын, Кунас, прышоў на усьце ракі Нявяжы, гдзе ана ўпадываець у Нёман. І тут учыніў горад і назваў яго іменем сваім – Кунасаў горад**. А трэці сын, Спэра, пашоў далей у пушчу ка ўсходу слонца. І перашэдшы раку Нявяжу й раку Сьвятую, і трэцюю раку, Шырвінту, знашоў озера, лукамі й размаітым дзеравам украшана; гдзе-ж, зьлюбіўшы, і над тым озерам пасяліўся. І тое озеро іменем сваім назваў – Спэра. І панаваў многія лета, і быў вельмі ласкаў падданым сваім. І патом умер бэз плоду. І падданыя яго, мілуючы яго і подле рымскага абычаю, учынілі сабе балвана. І назвалі яго Спэра на памяць яго. І патом оныя людзі, мяшкаючы окала няго, і пачалі яму аферы чыніці й за Бога яго меці. І патом, калі тот балван сказіўся, і ані тое озеро і месца хвалілі й мелі за Бога. І па нем межы сабою гаспадара ня мелі й мяшкалі бяз пана.

Па малых-жа часех умрэць брат яго, каторы мяшкаў на Юрбарку, ня маючы дзяцей; і брат яго Кунас озьмець і тую часьць брата сваяго Борка й горад Юрбарк, і ў той часьці яго будзець панаваці. І онае княжа Кунас меў двух сыноў – аднаго Кернуса, а другога Гінбунта. І пануючы яму ў зямлі Жамойцкай, пачаў ся множыці і расшыраці і выходзіці на раку Вяльлю, у землю Завельскую. І перашодшы раку Сьвятую вышэй, і нашоў места вельмі хароша. І спадабалася яму тое месца вельмі. Тагды он там пасяліў сына сваяго Кернуса. І назвалася тое месца па Кернусе – Кернава. А патом Кунус умрэ. І па нем пачнець сын яго Кернус панаваці на ўсёй зямлі Завельскай па граніцу Латыгольскую й па Завельскі Браслаўль, олі-ж па раку Дзьвіну. А брат яго Гінбунт – на Юрбарку і на Кунасава, і на ўсёй зямлі Жамойцкай.

* У сьпіску Красінскага йначай: «і назвалі тую землю славенскім языком – Пабярэжная зямля, а літоўскім языком назвалі – Жамойцкая зямля».

** Каля Мікалаеўшчыны Менск. пав. ёсьць мясцовасьць Кунасова.

А ў тат час, гдзе Кернус панаваў на Завельскай старане, людзі яго тыя, што за Вяльлёю аселі, ігрывалі на трубах дубасных. І празваў тот Кернус бераг сваім языком уласным, па-латыні: *Літус*, гдзе ся людзі яго множаць; а трубы, што на іх іграюць, – туба. І даў імя тым людзям сваім языком па-лаціне, злажыўшы бераг з трубою: *Літусба*. І простыя людзі ня ўмелі зваці па-лаціне і пачалі зваці *Літвою*. І ад таго часу пачалі зваці панства Літоўскае й множыцца ад Жамойці. І князь вялікі Кернус панаваў на Літве, а князь Гінбунт – на Жамойці...»*

Гэтак апавядаюць беларускія кронікі, або летапісі. Само сабой разумеецца, тлумачэнне летапісца нікога здаволіць ня можа. Тут адно толькі ясна, што нашыя летапісі выводзяць род сваіх князёў з Рыму, даводзячы гэтым, быццам яны былі ня тутэйшага, *простага*, а *панскага*, рымскага роду. А што важней за ўсё, дык гэта тое, што Літва й Жмудзь – дзве рэчы зусім розныя; апіраючыся на летапісныя весткі, ні ў якім разе ня можна зваць цяперашніх жмудзінаў літоўцамі. Гісторыя сьведчыць, што літоўцамі зваліся людзі, што жылі каля цяперашняй Вільні й «множыліся ад Жамойці» (Жмудзі) – гэта значыць, папаўняліся перасяленцамі з Жмудзі, каторая ляжала, як кажа летапісь, над рэчкамі – Дубісаю, Нёмнам і над Юраю, недалёка ад вусця Нёмнавага. А сама Вільня належыць да самых даўнейшых славянскіх сяліб. Вучоныя кажуць, што першымі будаўнікамі гэтага гораду былі славяны з племя Валоты (вількі, люцічы, люцікі = лютва, Літва?), аб каторых у II-м веку ўпамінае Птолёмей. Племя гэтае займала землі цяперашняй Віленшчыны й часткаю сумежнай Меншчыны. Васкрасенская летапісь захавала вестку, што каля 1128 г., калі Мсьціслаў Вялікі напаў на землі Крывічоў, дык ваколічнае насяленьне места Вільні выбрала сабе за князя Расьціслава Рагвалодавіча – славяніна з роду князёў Полацкіх. Гэтая вестка для нас вельмі важная. Яна паможа нам разам з іншымі данымі падобнага зместу разабрацца ў тэй гістарычнай блутаніне, каторая прымае Літву за Жмудзь і наадварот, ды хоць троху разьвее гістарычны туман, утвораны імперыялістычнымі тэндэнцыямі палякоў.

Зусім зразумела, што ні Польшчы, ні царскай Расіі, прэтэндаваўшым на беларускія землі й лічыўшым беларускі народ за сваю на-

* Выпіска зроблена з «Полн. собр. русск. летоп.», т. 17. Западн.-русс. летопись. Список гр. Рачинского.

роднасьць, ня цікава было капацца ў беларускай гісторыі. Не чапай, кажуць, ліха, калі ліха сьпіць. Спачатку, напэўна, рабілася гэта сьвядома ды наўмысьля, пад імперыялістычным хмелем блуталі гістарычныя факты. Потым, разумеецца, пераблутаныя весткі прымаліся за праўду, бо ўсім-жа хацелася, каб Беларусі ня было, а каб быў «северо-западный край», або «*kresy wschodnie*». І пахаваць беларускую гісторыю было вельмі лёгка: сам народ, страціўшы сваю інтэлігенцыю, нацыянальна спаў, а тэрмін *Літва* падказваў накінуць усю гэтую «няпрыемную гісторыю» на Жмудзь, тым больш што некаторыя сьвятлейшыя жмудзіны самі ахвотна называюць сябе літоўцамі ды лічаць гісторыю даўнейшай Беларуска-Літоўскай дзяржавы *сваёю* гісторыяй. Мала гэтага, цяперашнія літоўцы (жмудзіны) упэўнілі навет усю Эўропу, што гэта іх маленькі жмудзкі народ абладаў колісь магутнай і слаўнай Літоўска-Рускай дзяржавай. Цяперашнія жмудзіны прыкрываюцца гістарычнай ілюзіяй, і ўсе вераць ім. Тым часам гэты гістарычны туман, літоўская ілюзія, становіць цяжкае гістарычнае непаразуменьне. Цяжкае яно як для цяперашніх літоўцаў, так і для беларусінаў. Літоўцам балюча будзе расстацца з ім, а беларусінам ня менш будзе цяжка разьвеець яго. Але разьвеецца павінен, бо ілюзіі гінучы, а факты застаюцца...

Калі цяперашнія жмудзіны называюць сябе *літоўцамі*, то гэта справа іх густу, але калі яны прэтэндуюць на даўнейшую літоўска-рускую гісторыю, калі яны выступаюць з чужым скарбам, каб выкарыстаць яго для мэт цяперашняга часу, то тут ужо справа іншага гатунку. Гэта ўжо – карыстаньне дабром таго народу, каторы ня мог бараніць свае маёмасьці.

Жмудзь як народ ня мела ніякага значэння ў гісторыі Літоўска-Рускага княжства, як Латвія або Эстонія, каторыя гэтаксама ўваходзілі ў склад гэтага княжства. Жмудзь была маўчліваю невялічкаю провінцыяй Літоўска-Рускай дзяржавы й навет не заўсёды да яе належала. Усе валадары гэтай дзяржавы былі славянскага роду, патомкі полацкіх князёў Рагвалодавічаў. Усе яны насілі падвойныя найменьні: адно народнае, у гутарцы славянскага пляменьня люцічаў (пазьнейшых літоўцаў), а другое хрысьціянскае. Першае найменьне, народнае, для вуха цяперашняга беларусіна зычыць крошку незнаёма, – мабыць гаворка даўнейшых люцічаў-літоўцаў крыху розьнілася ад гаворкі бе-

ларускіх пляменьняў, але сказаць, што гэтыя найменні не славянскія, нямажна. Яны толькі пэраблутаны падлуг гутаркі люцічаў або ўпадоблены да хрысьціянскіх. Прыкладам, Мігайла – Міхайла, Ягайла – Якуб, Гедымін – Гегамонік, Альгерд – Александр і г. д. Усё гэта хрысьціянскія йменьні, толькі пабралі народнага колеру, падобна да таго, як грэцкае імя *Iosif* зычыць у вуснах цяперашняга беларусіна як *Язэп*, што мала падобна да свайго пачатку.

Мы сказалі, што даўнейшая Жмудзь, а цяперашняя Літва, не заўсёды навет належала да Літоўска-Беларускай дзяржавы. Аб гэтым сьведчаць гістарычныя факты. Князь Міндоўг, сапраўдны тварэц вялікай Літвы, дабравольна аддаў быў Жмудзь (цяперашнюю этнаграфічную Літву) на вечныя часы крыжаком. Ці-ж бы мог гэта зрабіць кроўны літовец-жмудзін з сваёю бацькаўшчынай? Мала гэтага, падарунак Міндоўга падцьвердзілі яго насьледнікі або наступнікі. Ягайла гэтакаса дабравольна адступіў Жмудзь крыжаком, а Вітаўт, гэты багатыр Беларуска-Літоўскай дзяржавы, насаўсім аддаў немцам гэтую землю. Ён быў навет шчадрэйшым за свайго стрэчнага брата, бо па сваёй сьмерці назначыў крыжакоў сваімі спадкаемцамі на Жмудзь. Ці-ж маглі гэта зрабіць сапраўдныя жмудзіны? Ці-ж маглі яны дабравольна адрачыся ад свае бацькаўшчыны?..

І толькі перамога над крыжакамі ў бітве пад Дуброўнай (Грунвальдам) у 1410 г. вярнула Жмудзь да Беларуска-Літоўскай дзяржавы.

Такім чынам, гісторыя сьведчыць, што цяперашнія літоўцы ня могуць пасылацца на гісторыю Вялікага Княжства Беларуска-Літоўскага. Літоўская Пагоня – гэта беларускі дзяржаўны гэрб. Яго ўжывалі ўсе даўнейшыя беларускія ваяводзтвы. А які гэрб мела Жмудзкая зямля, – ну, хоць цяперашняя Ковеншчына, бязумоўна літоўская (жмудзкая) зямля, – то няхай цяперашнія літоўцы спытаюцца ў гісторыі. Яна ім скажа, што гэрб Ковеншчыны меў чорнага, на дыбачках стоячага, мядзьведзя.

Яшчэ раз зазначаем, што ўся гэтая *літоўская* неразбярыха вырасла на грунце гістарычнага непаразуменьня, каторае ў сваю чаргу выклікана імперыялізмам дзяржаўных нашых суседзяў. І калі цяперашнія літоўцы лічаць гісторыю Вялікага Княжства Беларуска-Літоўскага (Літоўска-Рускага) гісторыяй жмудзкага народу, то з гэтакім-жа правам беларусіны й украінцы могуць лічыць расійскую гісторыю сваёй

гісторыяй, прынамсі з таго часу, як Беларусь і Украіна былі прылучаны да Маскоўшчыны. Але сказаць гэта мала хто адважыцца, хоць сьвет багаты на адважных людзей. Вось, прыкладам, адзін украінскі граматыст І. Нячуй-Лявіцкі лічыць беларускую мову ўкраінскай падмавай, гаворкай. У агульных увагах да слоўніка, зьмешчанага ў сваёй граматыцы («Граматыка ўкраінскага языка. Этымалогія». Кіеў, 1914 г.), ён піша:

«Вядомы вучоны Міклошыч у першы раз налічыў дзевяць незалежных славянскіх моў, а беларускую мову прызнаў *поднаречіем*, або гутаркаю, украінскай мовы» (стар. 9), «у беларусаў мова гэтакая самая, як і на Украіне й у Галічыне, і слоўнік іх мовы й тры чвэрці песень украінскіх... У наш час гэта мова ўсё роўна як у немцаў *швабская* падмова. Гэта (беларусіны) нашы швабы... Як не было яшчэ ўкраінскіх слоўнікаў, дык славянскія вучоныя чыталі ўкраінскія кніжкі па старому беларускаму слоўніку Насовіча, чаго ня можна зрабіць, каб чытаць украінскія кніжкі па слоўніку велікарускай мовы Даля. Нашы ўкраінскія сяляны разумеюць усю дарэшты беларускую размову (гутарку)», – кажа Нячуй-Лявіцкі.

На добры лад, дык падлуг гэтага трэба было-б украінскую мову залічыць падмавай беларускай мовы. Прынамсі, гэтак падказуе здаровая лёгіка. Бо, каб розум расійскіх, польскіх і ўкраінскіх вучоных ня быў затуманены імперыялізмам, то ў іх-бы зусім натуральна й лёгічна паўстала-б пытаньне: а калі на беларускую мову падобны ўсе мовы ўсходніх славян, то ці не справядлівей будзе сказаць, што беларуская мова ёсьць матка моў усходніх славян, тым больш што да яе вельмі падобна й старая славянская мова, каторая, няма сумніву, была маткаю ўсіх славянскіх моў. Але, гдзе запахне імперыялізмам, там лёгіцы няма месца. І вось ягомаць І. Нячуй-Лявіцкі, прыкладам, дадумаўся да таго, нібы «Літоўскі Статут напісаны прыгожаю народнаю ўкраінскаю моваю» (!) (стар. 56 «Укр. грамат.»). Гэта ўжо – Андрэй Кузьмеродны Тодар. Але факт застаецца фактам і сьведчыць нам, што гэтакім-жа спосабам маленькі жмудзкі народ атрымаў неспадзявана такую вялікую спадчыну, як гісторыя В. К. Літоўска-Рускага.

А каму невядома, як расійскія гісторыкі эксплётуюць дзале імперыялістычных мэт назву *рускі*? Як ведама, у даўнейшыя часы рускімі называлі беларусінаў, а цяперашнія расійцы вядомы былі пад най-

меньнем маскоўцаў, маскавітаў, маскавіцян. Найменьне рускіх маскоўцы прысвоілі сабе далёка пазней. А тым часам, чытаючы адзін з аснаўных законаў Літоўскага Статуту аб тым, што «пісар земскі маець *па-руску* літарамі й словы *рускімі* ўсе лісты й позвы пісаці, а ня іншым языком і словы», – расійскія гісторыкі кажуць: «Вось бачыце: *па-руску*, гэта значыць – па-расійску, па-вялікаруску. Гдзе-ж тут беларушчына?!» І гэтак наўмысьле блуталіся гістарычныя факты, тэрміны, назвы ды подлуг гэтага пісалі гісторыю. Гэтак утварылася й літоўская неразбярэха.

Расійскія й польскія гісторыкі, дзякуючы сваім імперыялістычным тэндэнцыям, ня вытлумачылі сабе значэння слова *Літва* і вераць створанай ілюзіі, што ўвесь гістарычны скарб былога В. К. Літоўска-Рускага (Беларускага) належыць цяперашнім Жмудзінам. Але правільнае асьвятленьне гістарычных фактаў сьведчыць нам пра тое, што Літва – гэта было славянскае племя, увайшоўшае ў склад цяперашняга беларускага народу. Літва, Лютва, Люцічы – іменні славянскага племя, і назва гэтая азначае народ люты й страшны для ворагаў, але адважны й храбры для сваіх. Ніжэй мы ўгледзім, што ўсё гэта адпавядае гістарычным падзеям, і калі нашы продкі – беларусіны ў прошлых стагоддзях звалі сябе літвінамі, то яны ведалі, што казалі. Яны ведалі, што ў склад беларускага народу, апроча *рускіх* славянскіх пляменьняў, увайшлі яшчэ й іншыя, каторыя ня зваліся рускімі, а ў тым ліку й племя Літва, палажыўшае пачатак Літоўска-Рускай дзяржаве. Але зьвернемся да гісторыі.

Перад намі кніга Э.Тышкевіча «Апісаньне Барысаўскага павету». Гаворачы аб сьлядох славяншчыны на Барысаўшчыне, аўтар пасылаецца на кнігу чэскага гісторыка Шафарыка: «Славянскі нарадапіс і славянскія старажытнасьці»* ды піша, што паміж народамі славянскага пляменьня найслаўнейшае зрабілі сабе ў гісторыі імя – ці то дзякуючы сваёй лічэбнасьці ды храбрасьці, ці то праз сваю вытрываласьць пры даўнейшых парадках і звычаях – гэта так званыя валоты, валеці, вількі, або ваўкі ды *люцічы*. Племя славян, каторае жыло паміж Эльбаю, Дняпром, Бярэзінай і Дзьвіной, пасунутае каля нараджэньня Хрыста рознымі прычынамі з месца, спынілася на цяперашняй Літве-Беларусі, на Віленшчыне. Адна частка Віленшчыны

* Польскі пераклад гэтай кнігі П. Дальмана й Г. Банкоўскага.

звалася тагды Вількомина, або зямля Вількаў, гдзе горад Вілкамір, *Вількастан*, сяліба Вількаў. Ня можна з пэўнасьцю азначыць, як доўга яны тут жылі. Але, прабыўшы на месцы вякоў два, сталі яны пасувацца да Бальтыцкага мора й апанавалі прускім пабярэжжам, а з часам морам і сушаю перайшлі да вусьця Одры, занялі вастравы й краіны, ляжачыя на захад, ды ў тым-жа, як здаецца, часе дабраліся да Батавіі й Брытаніі. Гэта яны з сваімі саюзнікамі, паміж 150 і 170 гг. па нараджэньні Хрыста, адабраўшы ў Готаў, Вандаляў і іншых нямецкіх пляменьняў бальтыцкае пабярэжжа, самі там моцна ўселіся. Тут іх не застаюць яшчэ старэйшыя гісторыкі, як Мэля, Страбон, Плініус, Тацыт, але Птолёмей іх ужо там застае й апісвае. Ня пойдзем іх тропам па розных краінах цяперашніх дзяржаў і за мора Эўропы. Успомнім толькі, што гэта іх было тое княжства й той князь, каторыя ў Вакрасенскай летапісі (ч. 1, 48, а Ртб 1793) завуцца: князь Вількам (воўкам), а народ Вількамі (ваўкамі). Гэта яны сваёй сталіцы й рэчкам свае найменьні пакінулі – Вільня, Вілья*. Ад іх немцы сталіцу Вільню – Вільдай звалі, а Бальтыцкае мора – Вільдамор празвалі.

Племя *люцічы*, *люцікі* – зваліся гэтак ад славянскай прыметы *люты*, што ў хвалебным разуменьні азначала – *сьмелы*, *храбры*, *адважны*, *слаўны*, а для ворага і пакорных – *жорсткі*, *драпежны*, *люты*. Існуючая казка пра ваўкалакаў, або пра людзей, што ваўкамі робяцца, утварылася, мабыць, таму, што суседзі празвалі Вількаў, або Ваўкоў, людзедамі за іх жорсткасьць на вайне. Навет у неславянскіх краёх, гдзе толькі былі Вількі, існуе вымысел пра ваўкалакаў. Па цэлай славяншчыне захавалася шмат памятак і пагаданак пра іх ня толькі ў гісторыі, але і ў вуснах народу.

У мове *рускіх* славян Вількі, Вэлеты зваліся ваўкі, волаты, а волат азначае: асілак, вялікан, страшыдла. У розных мясцох Беларусі ёсьць Волатава поле, Волатава магіла, Валатоўская слабада, рэчка Валацея, Волатава гарадзішча. У беларусінаў у ваколіцах Полацку й Вітабску магілы, або магільныя капцы, завуцца валатоўкі, волаткі, на Барысаўшчыне было стараства Вяляціцкае, можа некалі Валецкае, а гэтаксама Вілейка, рака Вілья, выраз у народнай песьні «паедзем дамоўкі цераз валатоўкі» – бязумоўна трэба аднесці да Валетаў, Волатаў.

* Вілья, цяпер Віленка, у даўнейшых дакументах, асабліва лацінскіх, Велька. Замена літары *і* на *е* павялічвае довад, што гэтае найменьне ад Велетаў пашло.

Цікава адзначыць, што рэчка Вілья па-літоўску (па-жмудску) завецца Нэра, Нэрыс, Няра. З гэтага відаць, што жмудзіны (цяперашнія літоўцы) у сябе гэтую рэчку звалі Нэрай, а валеты, вількі – Вільяй. Што да назвы *Вількі*, то тут цікава вось што. І цяпер яшчэ на Беларусі (Мікалаеўшчына Менскага павету) захаваліся дзіцячыя гульні, у каторых слова *воўк* перадаецца мякка, як *вільк*. Прыкладам, існуе гульня ў гусі й воўка, у каторай пастухі гэтак клічуць гусі: «Геньці, геньці, ідзьце дадому! – Чаго? – Бо вількі за гарою». Тут мы ня можам думаць, што гэта палёнізмы навейшага часу. Трэба ведаць, што ў склад цяперашняга беларускага народу ўвайшлі ня толькі пляменьні ўсходніх славян. Племя радзімічы было ляцкае, галіна заходніх славян, а тым часам яно было адно з аснаўных пляменьняў, што ўтварылі адзіны беларускі народ. Гэтым і тлумачыцца, што беларуская мова захавала шмат такіх слоў, каторыя мы прывыклі чуць у вуснах заходніх славян – чэхаў і палякаў. Адгэтуль можна сказаць, што пляменьні Люцічаў і Вількаў па мове займалі сярэдняе месца паміж усходнімі й заходнімі славянамі. Тут варта звярнуць увагу на такія назовы, як даліна Сьвентарога, Сьвянцянны.

Наагул, шмат ёсьць месц на Беларусі, прыпамінаючых Люцікаў (Літву) і Вількаў, асабліва ад слова *вількі* – ваўкі. Прыкладам, Вільня, Вялейка, Вілья, Вількамір, Вількішкі, Вілкамушы, Воўчая, Ваўчыца, Ваўковічы, Ваўкалак, Ваўкалата, Ваўкавыск, Воўчын, Ваўчкewічы і г. д. Існуючыя цяпер на Беларусі прозьвішчы ўтварыліся пэўна ад даўнейшых паноў гэтай зямлі: Вільчак, Вільчоўскі, Вільчынскі, Вільчоўскі, Вількевіч, Лютавецкі, Вільканец і гэт. падоб. – Люткевіч, Лютаехаўскі або: Воўк, Ваўчок, Ваўчацкі, Валодка, Валадковіч, Ваўчоўскі, Ваўкавіцкі, Ваўковіч, Ваўканоўскі і г. д.

Гэтая выпіска з гістарычных выведаў чэскага гісторыка Шафарыка цікава для нас з двух бакоў: першае, яна кідае сьвет на слова *Літва*, тлумачачы нам, што Літваю звалася адно з славянскіх пляменьняў, жыўшых на зямлі цяперашняй Віленшчыны й Меншчыны; другое, прыняўшы пад увагу, што на цяперашняй Віленшчыне сядзела некалі славянскае племя Вількі, ваўкі, з сталіцаю ў Вільні, можна вытлумачыць сабе й значэньне таго сну, што сьніўся вялікаму князю Гідыміну. Вось гэты сон у перадачы нашай Кронікі Быхаўца.

«Некаторага часу паехаў князь вялікі Гідымін са стольца сваяго Кернава ў ловы за пяць міль, за раку Вяльлю. І найдзе гору ў пушчы

красну, дубровамі й раўнінамі аблеглую. І спадабалася яму вельмі. І он там пасяліўся, і залажы горад, і назаве імя яму Трокі, гдзе былі Старыя Трокі. І з Кернава перанёс столец свой да Трок.

Па малых часех паехаў посьле таго князь вялікі Гідымін у ловы ад Трок чатыры мілі. І найдзе гору красну пад ракою Вільняю, на каторай знайдзе зьвера вялікага тура, і ўб'ець яго на той гары, гдзе й нынi завуць Тур'я гара. І вельмі было позна да Трок ехаці. І станець на луцэ на Швінтарозе, гдзе первых вялікіх князей зжыгалі, і абначавалі. І сьпячы яму там, відзі сон, што на гарэ, каторую звалі Крывая, а цяпер Лысая, стаіць воўк жалезны вялік, а ў нем равец, калі-бы сто ваўкоў выла. І ачуціўся ад сна сваяго і рачэнь варажбіту сваяму, іменем Лязьдзейку, каторы быў знайдзен у арлові гнязьдзе. І быў тот Лязьдзейка ў князя Гідыміна варажбітом і найвышшым папом паганскім. Відзіх дзей сон дзіўны, і спавіда яму ўсё, што ся яму ва сьне відзіла. І тот Лязьдзейка варажбіт рачэ гаспадару: «Княжа вялікі! Воўк жалезны знамянуець: горад сталечны тут будзец, а што ў няго ўнутры равец, то слава яго будзец слынуці на весь сьвет». І князь вялікі Гідымін на заўтрые-ж, не ад'яжджаючы, паслаў па людзі й залажыў горад – адзін на Швінтарозі, Ніжні, а другі на Крывой гарэ, каторую нынi завуць Лысаю. І нарочэнь імя тым гарадом – Вільня. І збудаваўшы гарады, перанёс столец свой з Трокаў на Вільню...»

Можна дагадацца, якога гэта «жалезнага воўка» сьніў Гідымін. Яму трэ́ было адабраць у Вількаў іх сталіцу Вільню, а ўжо пазьней народ прыбраў гэтыя падзеі ў легэнду. А магло быць і так, што Гідымін наўмысьле перад паходам на Вількаў распусьціў праз варажбітоў чуткі, каб падаць вайне папулярнасьці. Тут цікава яшчэ й тое, што перад тым, як пайці вайною на Вількаў, Гідымін пабудаваў наўперад крэпасць, горад Трокі, як базу для будучай вайны, ды назваў тую крэпасць Трокамі ад беларускага слова *трокнуцца* – дагадацца, раптам успомніць. А можа – *Тропы*? Ад слова *троп* – сьлед, трапінка, сьцежка, трапіць.

Але пойдзем далей ды паслухаем яшчэ, што кажа гісторыя пра даўнейшую Літву. Вось вывед К. Скірмунт «Nad Niemnem i Bałtykiem: w zaraniu dziejów». Ня трэба й казаць, што аўтар меў на увазе цяперашніх літоўцаў і хацеў давесьці, што жмудзіны – гэта літоўцы. Але ня важна, чаго хацеў аўтар. Важна тое, што кажуць

яго выведы або пра што сьведчаць тыя ведамасыці, якія падае аўтар. А ведамасыці яго гавораць вось што:

Наезды Скандынаваў, або варагаў, на балтыйцкае пабярэжжа хавваюцца ў змроку найдаўнейшых часоў. Продкі Скандынаваў, готы, у глыбокай старажытнасьці ведалі ўжо вусьце Нёмна. Там утворана была скандынаўская правінцыя Русыя (Нарбут, т. 1, 309) – калыска многіх марскіх багатыроў-норманаў, пра каторых сьпяваюць паўночныя сагі (песьні). Норманы, або скандынавы, ці варагі, прыходзілі сюды як вайсковая разбойніцкая арганізацыя, каторым падабаўся тытул марскіх разбойнікаў. «Мы, з Божай ласкі, архіпіраты вастравоў гэбрыдзкіх», – пісаў адзін з скандынаўскіх здабыўцаў гэтых астравоў. Як разбойнікі яны наводзілі страх на спакойных людзей. У хрысьціянскіх царквах Зах. Эўропы маліліся тагды: «Ад лютасьці норманаў збаў нас, Божа!»

(Канец будзе).

1921 г.

Літва і ліцьвіны – адкуль і хто?

(Пасляслоўе)

Паходжанне назова Літва дагэтуль выклікае спрэчкі і дыскусіі, і не толькі ў навуковых колах. На спадчыну гістарычнай Літвы – Вялікага Княства Літоўскага прэтэндуюць перадусім дзве сучасныя суседскія дзяржавы – Летува і Беларусь, таму пытанне паходжання і сэнсу гэтага назова набывае востры палітычны акцэнт. А гэта значыць, што ў дыскусію могуць дамешвацца і ненавуковыя аргументы. У выніку геапалітычных калізій, войнаў і падзелаў, таемных дамоваў і пактаў, фармавання ў XIX–XX стст. нацыянальных ідэалогій у постімперскіх і постсавецкіх краінах, сталася так, што адзіным спадкаемцам гістарычнай Літвы ў навуковых канцэпцыях Расеі, Польшчы і ў падлеглай Беларусі, а затым і ў заходнееўрапейскай навуцы пачала лічыцца рэспубліка Летува.

Загадка наймення Літва здавён прыцягвала ўвагу аўтараў гістарычных трактатаў і хронік. Знакаміты польскі храніст XV ст. Ян Длугаш спрабаваў тлумачыць яе ад назова Італіі, які ў арыгінале мае форму *l'Italia*, а гучыць як Літалія, і які, маўляў, прынеслі з сабою італійскія перасяленцы. З яго нібыта пад уплывам гаворак суседніх народаў атрымалася Літванія – Літва¹. Версія гэтая была матываваная імкненнем давесці старажытнасць і шляхотнасць ліцьвіноў – народа, які звязаў свой лёс з Польшчай.

Да падобнай мэты скіраваны і аповед беларускіх летапісаў XV–XVI стст., працытаваны Язэпам Лёсікам, з той розніцаю, што перасяленцы з Італіі называюць у іх сваю новую радзіму ад зліцця двух лацінскіх словаў: *litus* – бераг і *tuba* – труба.

Пазней ідэю паходжання назова ад індаеўрапейскай асновы **lit-*, ад якой нібыта паходзіць і лацінскае *litus*, рэанімавалі мовазнаўцы

¹ Długosz J. Opera omnia. Cracoviae, 1876. T. 12. P. 470.

новага часу. Шмат намаганняў было пакладзена даследнікамі на пошукі яго вытокаў у балцкіх мовах: ад летувіскага *lytus* – дождж або ад назоваў рэк, гідронімаў *Lēita*¹ ці *Lētauka*², якія быццам бы выводзяцца ад гэтай асновы. Аднак такія этымалагічныя канцэпцыі непераканаўчыя, маюць шмат слабых бакоў. Адзначым толькі, што ў іх амаль цалкам ігнаруецца велізарны анамастычны матэрыял з славянскіх тэрыторый, не бяруцца пад увагу розныя формы наймення ў ранніх лацінскіх крыніцах з варыятыўнымі фармантамі і асновамі ды інш.

Хісткасць гіпотэзы штурхае навукоўцаў Летувы да новых пошукаў. Параўнальна нядаўна, напрыклад, А. Дубоніс прапанаваў яшчэ адну версію, дзе Літва супастаўляецца з найменнем службылага стану (саслоўя) лейцяў. Але дакументы, на якія абапіраецца аўтар, адносяцца пераважна да позняга часу – XVI ст., калі ўжо маглі адбыцца істотныя змены ў этнічным складзе насельніцтва і анамастыцы розных рэгіёнаў Вялікага Княства, а адзінкавыя ранейшыя, адрозныя па форме, згадкі XIV–XV стст., пададзеныя ім, могуць мець іншае паходжанне³. (Нагадаем, што ўпершыню назой Літва *Litua* фіксуецца ў лацінскай крыніцы пад 1009 г., гэта значыць, на некалькі стагоддзяў раней.) Гэтая апошняя спроба вытлумачэння наймення можа сведчыць толькі пра тое, што пошукі ў балцкім кірунку заходзяць у тупік. Таму несумнеўную цікавасць уяўляюць этымалагічныя канцэпцыі, якія зыходзяць з іншых моваў.

У другой палове XIX ст. вядомы кампаратывіст У. Стокс, а за ім аўтар этымалагічнага слоўніка лацінскай мовы А. Вальдэ звярнулі ўвагу на фармальнае падабенства назова “Літва”, з аднаго боку, з тым самым *litus* (“бераг”), а з другога – з старакельцкім *litavia* (“узбярэжжа, узбярэжная краіна”) ды супаставілі гэтую форму з гальскім *Litavia*, старакімбраўскім *Litau*, *Llydaw*, што служыла для абазначэння фран-

цузскай Брэтані, а таксама з ірландскім *Letha* (*Leatha*), што абазначала ўсю Францыю¹. Беручы пад увагу версію Стокса–Вальдэ, акадэмік А. Шахматаў дадаваў, што найменні *Letavia*, *Letau* у значэнні Брэтань згадваюцца ў сярэднявечных жыццях Мэвена і св. Кодака. Адказваючы на пытанне, якім чынам замацаваўся гэты назой за Літвой, А. Шахматаў, лічачы старажытную літву балцкім народам, што само па сабе патрабуе доказаў, а венедаў – кельтамі, сцвярджае: “Я думаю, што венедаў называлі ўсходняе ўзбярэжжа Балтыйскага мора *Litavia*, адкуль дыялектныя *Letavia*, *Letau*. Калі ж балты занялі гэтае ўзбярэжжа (на поўначы латышы, на поўдні літоўцы), яны былі названыя ад наймення занятай імі краіны. Адсюль тлумачацца розныя формы *lat-*, *let-*, *lit-*, якія мы знаходзім у назовах літоўцаў–латышоў: вытворнае слова, якое не стаіць у сувязі з іншымі роднаснымі словамі, заўсёды зазнае хуткія змены”². Трэба падкрэсліць, што ў гэтым выказванні канстатуецца чужароднасць наймення для балцкіх моваў, яго запазычанасць. Але нягледзячы на нібыта большую імавернасць этымалогіі Шахматава ў параўнанні з балцкімі, і яна небездакорная. Паводле меркаванняў шэрагу даследнікаў, у той перыяд, калі магло быць запазычана гэтае найменне, балты не выходзілі да берагоў мора, узбярэжжа якога было занята венедамі–славянамі. На жаль, і ў гіпотэзе Шахматава не бяруцца пад увагу славянская анамастыка. Бо ў такім разе пры аналізе згаданых кельцкіх назоваў выпадала б іх суаднесці таксама з кімбраўскім *llid* (**lūto-*)³, якое збліжаюць з праславянскім **l’utъ* “люты, злосны, бязлітасны”⁴.

¹ Fick A. Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen. 4. Aufl. Theil 2 von Stokes W. und Bezzenger A. Göttingen, 1894. S. 248–249. X. Пэдэрсэн падае таксама гальскую форму – *Letauia* і старавалійскую – *Litau*, гл.: Льюис Г. И., Педерсен Х. Краткая сравнительная грамматика кельтских языков. М., 1954. С. 37; Walde A. Lateinisches etymologisches Wörterbuch. 3. Aufl. Heidelberg, 1938. Bd. 1. S. 815.

² Schachmatow A. Zu den ältesten slavisch-keltischen Beziehungen // Archiv für slavische Philologie. 1912. Bd. 33. S. 81–82.

³ Fick A. Vergleichendes Wörterbuch der Indogermanischen Sprachen. 4. Aufl. Theil 2 von Stokes W... S. 257; Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. München, 1959. Bd. 1. S. 691.

⁴ Пра магчымасць суаднесення назова “Літва” з асновай “лют-” пісалі беларускія гісторыкі: Пануцэвіч В. *Žamojdz i Litwa: Roznuja krajiny i narody*. Chicago, 1954. T. 1. S. 372–373; Урбан П. Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных ліцьвіноў. Мн., 1994. С. 69–82.

¹ Otrębski J. Gramatyka języka litewskiego. Warszawa, 1958. T. 1. S. 5.

² Kuzavinis K. Lietuvos vardo kilmė // Ученые записки высших учебных заведений Литовской ССР. Языкознание. 1964. X. С. 5–18.

³ Dubonis A. Lietuvos didžio kunigaikščio leičiai: iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities. Vilnius, 1998. Нядаўна кніга пабачыла свет у перакладзе на беларускую мову: Дубоніс А. Лейці вялікага князя літоўскага: з гісторыі ранніх дзяржаўных структур літоўскага грамадства / Пер. Р. Урбановіча. Смаленск, 2015.

Даследнік беларускай мінуўшчыны Здзіслаў Сіцька некалькі гадоў таму прапанаваў гіпотэзу паходжання назова Літва ад наймення стану, прамежкавага між нявольнікамі і вольнымі людзьмі – *leti* ці *liti*, які згадваўся на тэрыторыі Нямеччыны яшчэ ў антычныя часы¹. Ён лічыць, што інстытуцыя ліцтва была запазычаная палабскімі славянамі ў немцаў. З цягам часу літы ператварыліся ў групоўку “ваяроў напаўзалежнага стану”, якая стала перадавым вайсковым аддзелам славянаў, выцесненых немцамі з іх месца жыхарства, ды прывандравала на нашыя землі і заснавала дзяржаву Літва. Назоў яе, на думку З. Сіцькі, і паходзіць ад наймення тых літаў: літ + “праславянскі суфікс з зборным значэннем -*tv*- (-*тв*-)”². Аўтар пацвярджае свае высновы пра перасяленне групаў палабскіх славянаў на нашыя землі дакументальнымі і хранікальнымі сведчаннямі, аналізам археалагічных даследаванняў і супастаўленнем тапонімаў і антрапонімаў на тэрыторыі сучаснай Нямеччыны і ў Беларусі. Але ягонае версія паходжання назова ад наймення стану літаў, на нашае меркаванне, патрабуе больш грунтоўнай крыніцазнаўчай і лінгвістычнай апыры.

Як ні дзіўна, але больш абгрунтаванай за ўсе папярэднія выглядае самая ранняя версія, выкладзеная яшчэ ў XIII ст. у страчанай пазней Хроніцы Прускага біскупа Хрысціяна, выпіс з якой, зроблены Лукашам Давідам, – храністам XVI ст., апублікаваў Ёган Фогт. У ёй назоў выводзіцца ад імя старэйшага сына легендарнага прускага караля Вудаўта Літво³. Паводле Лукаша Давіда, які пераказаў змест гэтай хронікі нямецкай моваю, Літво атрымаў ва ўладанне зямлю над Нёманам і Бугам. Там ён паставіў замак, які назваў Гартаю і дзе пазней паўстала вялікае места Горадня. Зямля ж ад яго імя атрымала

¹ Шафарик П. И. Славянские древности. М., 1848. Т. 1. Кн. 1. С. 433–434. Прим. 110. С. 309–310. Прим. 71; Ammian Marcellin, Iornandès, Frontin, Végèce, Modestus avec la traduction en Français publiés sous la direction de M. Nisard. Paris, 1860. P. 137, 457. Гл. таксама: Grimm J. Deutsche Rechtsalterthümer. Berlin, 1956. Bd. 1. S. 424.

² Сіцька З. Утроп Літвы. Баранавічы, 2009. С. 127–128.

³ Voigt J. Geschichte Preußens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens. 9 Bde. Königsberg, 1827–1839. Bd. 1. S. 621.

найменне Малая Літва¹. Пад тэрмінам “малы” тут выпадае разумець метраполію, ядро. Каланізаваныя тэрыторыі даўней абазначаліся прыметнікамі “вялікі”. Пар.: Вялікая Грэцыя – для азначэння грэцкіх калоніяў на італьянскім паўвостраве і на Сіцыліі, Вялікая Маравія – для земляў, якія былі далучаныя да ўласна Маравіі, Малая Польшча – уласна Польшча, Вялікая Польшча – пашыраная тэрыторыя Польшчы². Урывак, пададзены Фогтам, закончваецца такім сказам: “*Wenedia olim, nunc Lithphania, hinc sinus Venedicus dicitur*” (Калісьці Венедыя, цяпер Літванія, адсюль назоў Венедскай затокі). З гэтага выказвання вынікае, што аўтар Хронікі лічыў першапачатковую Літву славянскай краінаю. Венеды, ці венды, – гэта славяне, якія засялялі паўночную частку Усходняй Нямеччыны, Польшчы і Прусіі, прылеглую да Балтыйскага мора. Часам гэтае азначэнне ўжываюць больш вузка – да вільцаўлюцічаў, самага магутнага плямёнавага звязу славянаў у тым краі.

Версія паходжання назова ад уласнага імя першапродка, пададзеная ў Хроніцы, выглядае даволі імавернаю, асабліва калі супаставіць яго з назовамі плямёнаў у Аповесці мінулых гадоў, якія засялілі тэрыторыю Беларусі. Назовы гэтыя – радзімічы, дрыгавічы, крывічы – спрэс патранімічныя (г. зн. выводзяцца ад імя першапродкаў: Радзіма, Драгавіта, Крыва), што пацвярджаецца як патранімічным суфіксам *-іч*, гэтак і беспасярэднім сведчаннем Аповесці пра правадыроў-прашчураў радзімічаў – Радзіма, і вяцічаў – Вятку. Выглядае, што гісторыкі пазнейшага часу М. Бельскі, а потым М. Стрыйкоўскі і Ф. Сафановіч небеспадстаўна паўтаралі версію пра паходжанне назова ад уласнага імя Літво ў сваіх творах³. У славянскіх мовах, дарэчы, існавала вялікая колькасць антрапонімаў, аснова якіх можа быць суаднесеная з імем Літво (Літва). Асабовыя імёны тыпу *Litvo* ці *Litva* або

¹ Preussische Chronik von M. Lukas David... mit Beifügung historischer und etymologischer Anmerkungen / Hsg. von Ernst Hennig und Daniel Fridrich Schütz. Bd. I–VIII. Königsberg, 1812–1817. Bd. 1. S. 58–59.

² Падрабязней на гэтую тэму гл.: Трубочев А. В поисках единства: взгляд филолога на проблему истоков Руси. 3-е изд., доп. М., 2005. С. 86.

³ Bielski M. Kronika Polska. Sanok, 1856. Т. 1. S. 252; Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkich Rusi. Warszawa, 1846. Т. 1. S. 46, 54; Сафонович Ф. Кройника о початку и назвиску Литвы ... собраная ... 1673 року. Київ, 1992. С. 170–171.

Lutvo / *Lutva* фіксуюцца, напрыклад, у ранніх польскім і чэшскім імёнах ды ў некаторых іншых¹. Імя з'яўляецца скарачанаю формаю поўнага двухкампанентнага імя Літавой (Літвой), якое паходзіць ад больш ранняга Лютавой у выніку перагаласоўкі лю > лі. Першая частка гэтага імені ў сваю чаргу паходзіць ад праслав. **l'ut-*. Ад гэтай жа асновы з дапамогай патранімічнага суфікса *-ich* утворанае і найменне заходнеславянскага племені люцічаў. Толькі ў Хроніцы Хрысціяна Літва – гэта не племя, а зямля, зямельнае ўладанне, якое атрымала назву найпрост ад імя прашчура-родапачынальніка.

Дарэчы, як найменне тэрыторыі, харонім, выступае Літва ў першых згадках з 1009 г. пра забойства Бруна-Баніфацыя “на мяжы Літвы і Русі” (*in confinio Litue et Ruscie*). Поўныя адпаведнікі нашаму назову ў XII–XV стст. мы знаходзім на тэрыторыі Чэхіі і Славацчыны: у Чэхіі тапонім *Litwa* (варыянты *Litava*, *Lythaua*, *Littawa*, *Lytowa*, *Lytauia*, *Lytawia*, *Litawan*, *Litowan*); у Славацчыне тапонімы і харонімы *villa* (вёска, сяло) *Lytua* (варыянты *Litoua*, *Lytoua*, *Litava*), пазней як харонім *terra seu possessio* (зямля ці ўладанне) *Lytwa*, іншае ўладанне названае *provincia* (край, правінцыя) *Lytwa* (варыянты *Litwa*, *Lethawa*, *Letavia*, *Lietawa*, *Lethavka*)². Чэшскія і славацкія лінгвісты тлумачаць

¹ Гл., напр.: Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. i ze wstępem W. Taszyckiego. Wrocław i in., 1972. T. 3. Zesz. 2. S. 271–272, 301; Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964. S. 179; Blahar V. Zo slovenskej historickej lexikologie. Bratislava, 1961. S. 34; Erben C. J. Regesta diplomatica necnon epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars I. Pragae, 1855. P. 166, 170, 187; Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Bratislavae, 1971. T. 1. P. 402; Křištof Š. Osobné mená bývalej Tekovskej stolice. Bratislava, 1969. S. 35; Davídek V. O nazvech a jménech Tešínska. Opava, 1949. S. 115; Šimundić M. Rječnik osobnih imena. Zagreb, 1988. S. 198.

² Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. Hsgeb. von Chlumecky P., Chytil J., Demuth K., A. Wolfskron. II-XXI Lieferung (I–XIV Bücher der Brünnner Cuda). Brünn, 1855–1861. B. VI. S. 55, Nr. 214. S. 115, Nr. 271. S. 146, Nr. 811. S. 150, Nr. 896; B. XII. S. 335, Nr. 131. S. 344, Nr. 253. S. 350, Nr. 338. S. 373, Nr. 650. S. 356, Nr. 440; B. XIII. S. 398, Nr. 59; Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. T. 1. (805–1235) / Ed. Marsina R. Bratislavae, 1971. P. 71, Nr. 74; P. 72, Nr. 74; T. 2. P. 84, Nr. 146; P. 154, Nr. 312; Chytil A. Místopis Československe Republiky. Vyd. 3. Praha, 1930. S. 655; Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Ed. Sedláč V. T. 1. (1301–1314). Bratislavae, 1980. P. 169, Nr. 354–355. P. 197, Nr. 426; Varsik B. Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10.–12. storočí. Bratislava, 1990. S. 63–64; Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. T. 2. Bratislava, 1977. S. 157.

гэтыя найменні як суфіксальныя ўтварэнні ад той жа славянскай асновы **l'ut-*¹.

Адначасна з каралеўствам Літва, якое паўстала на нашых землях у 1253 г. пасля каранавання Міндава, існавала таксама славянскае тэрытарыяльна-палітычнае ўтварэнне “зямля Літва” *terra Lytua* на тэрыторыі сённяшняй Румыніі, згаданае ў прывілеі вугорскага караля Бэлы IV ад 2 чэрвеня 1247 г.² У прывілеі згадваецца *terra Lytua* – “зямля Літва”. Як вынікае з тэксту дакумента, названая тэрыторыя гэта *terra kenezatus Lytuoy wojavode* – “зямля княства ваяводы Літвой (Літавой)”. Цікава, што ў другім дакуменце, выдадзеным у 1285 г., антрапонім пададзены ў іншай форме: *Litua* (*al. Lythen*) *waiuodam* – Літва (інакш Літэн(ь)) ваявода³, дзе абодва варыянты імені з'яўляюцца скаратамі ад двухкампанентнага славянскага імя *Літавой* (*Lytuoy*). Першы варыянт імені ваяводы *Litua* супадае па форме з назовам зямлі, падначаленай яму, а таксама з імем Літвы ў Хроніцы Хрысціяна. Такі варыянт антрапоніма фіксуецца таксама ў чэшскай, славацкай і польскай мовах⁴.

Такім чынам, зямельнае ўладанне, а потым дзяржава Літва на нашых землях магла атрымаць найменне або ад аднаго з славянскіх уладароў, які завалодаў зямлёю на тых абшарах, дзе цякуць Нёман і Буг, або ад імя легендарнага прашчура люцічаў. Апошняю версію падтрымлівае і развівае ў сваім артыкуле Язэп Лёсік. Абапіраючыся на даследаванні Ёзэфа Шафарыка і Яўстаха Тышкевіча, ён паказвае на шэраг тапонімаў на беларускай этнічнай тэрыторыі з асноваю – Вільк-, Велет-, Волат-, на якія звярнулі ўвагу гэтыя даследнікі. Услед за імі ён звязвае паходжанне тых тапонімаў з заходнеславянскім пле-

¹ Černý F., Váša P. Moravská jména místní. Výklady filologické. Brno, 1907. S. 216; Hosák L., Šrámek R. Místní jména na Morave a ve Slezsku. T. I. Praha, 1970. S. 539; Varsik B. Slovanské (slovenské) názvy riek... S. 64; Пап. таксама: Dickenmann E. Studien zur Hydronymie des Savessystems. T. II. Heidelberg, 1966. S. 25–26.

² Documenta Romaniae historica. B. Țară Românească. Vol. 1. (1247–1500). București, 1966. P. 3–7.

³ Hurmuzaki de E. Documente privitoare la Istoria Românilor. Vol. 1. 1199–1345. București, 1887. P. 483–484.

⁴ Svoboda. S. 179; Gołębiowska T. Antroponimia Orawy // Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagellońskiego. CCLVI. Prace językoznawcze. Zesz. 34. Kraków, 1971. S. 105; SSNO. T. 3. Zesz. 2. S. 271.

менем вількаў (вільцаў), ці велетаў, іначай званых люцічамі, што заснавалі Вільню і Вількамір.

У часы каля Нараджэння Хрыстовага, піша Язэп Лёсік, гэтае племя асялілася на тэрыторыі Віленшчыны, а ў часы перасялення народаў перамясцілася на захад і апанавала ў II ст. узбярэжжа Балтыйскага мора аж да вусця Одры. Ад наймення гэтага племені, якое ўвайшло “ў склад цяперашняга беларускага народу”, і атрымала назоў дзяржава Літва. “Літва, Лютва, Люцічы – іменьні славянскага племя”. Пазней Вацлаў Пануцэвіч, беларускі эмігранцкі гісторык, на падставе дадзеных археалогіі, лінгвістыкі і пісьмовых крыніцаў прыйшоў да высновы, што пад націскам германскіх плямёнаў вільцы-люцічы ў X–XI стст. вярнуліся на сваё ранейшае месца жыхарства на абшары Віленшчыны і Гарадзеншчыны і з цягам часу заснавалі славянскую дзяржаву Вялікае Княства Літоўскае¹. Гэтае меркаванне падзяляў і другі беларускі гісторык на эміграцыі Паўла Урбан². Пра паходжанне назва Літва ад люцічаў выказаў думку яшчэ на пачатку XIX ст. Эрнст Гэніг, выдавец “Прускай хронікі” Лукаша Давіда³. Пра тое самае ясна выказаўся на пачатку 20-х гадоў XX ст. Вацлаў Ластоўскі: “Край, заняты люцічамі, сьпершапачатку зваўся Лютвой, а пазьней Літвой”⁴. Гэткая ж версія паходжання назва дэкларавалася пад час агульнага сходу студэнтаў-эмігрантаў у Парыжы ў 1949 г., у якім узялі ўдзел прадстаўнікі беларускіх і летувіскіх студэнтаў. Яна была выкладзеная ў часопісе “Моладзь”, які выходзіў у Парыжы ў 1948–1954 гг. (гл. дадатак)⁵. А зусім нядаўна вядомы беларускі мовазнавец прафесар Раіса Казлова пераканаўча, на аснове багатага анамастычнага матэрыялу з розных славянскіх краінаў, у тым ліку з Беларусі, давала, што найменне Літва паходзіць ад славянскай асно-

¹ Panucevič V. Žamojdz i Litva – roznyia krajiny i narody. Chicago, 1953.

² Урбан П. Старажытныя ліцьвіны: Мова, паходжаньне, этнічная прыналежнасьць. Мінск, 2001.

³ Preussische Chronik von M. Lucas David / Hsg. von. D. Ernst Hennig. T. I. Königsberg, 1812. S. 32.

⁴ Ластоўскі В. Кароткая энцыклапедыя старасьвеччыны / Уклад. Я. Янушкевіча. Мінск, 2003. С. 117.

⁵ Моладзь. 1949. № 8. С. 21–25.

вы *l’ut-, праз дэлабіялізацыю “анлаўтнага лю > лі”¹. Гэтае грунтоўнае даследаванне дазволіла ёй сцвердзіць, што “прамамерна аднесці этнонім Літва да першапачатковага Лютва... Думаецца, што Літва – гэта славяне заходніх ускраін Слав’і (люцічы, люты, юты, одрычы і іншыя плямёны), якія з паловы VI ст. н.э., гэта значыць з перыяду германскай хрысціянізацыі славянскіх плямён, не вытрымліваючы жорсткага ваеннага націску, сталі рухацца на ўсход з мэтай захавання свайго веравызнання і сваёй культуры. Адток славянскага насельніцтва з Залаб’я, Палаб’я і больш усходніх тэрыторый па ўсім паўднёвым узбярэжжы Балтыйскага мора адзначаўся на працягу многіх стагоддзяў. Усходнія славяне давалі прытулак непакорным...” Такім чынам, паводле меркавання даследніцы, мова старажытных ліцьвіноў – гэта “сплаў мовы мясцовага ўсходнеславянскага насельніцтва і моў славян заходнеславянскіх ускраін”².

Язэп Лёсік спыняецца і на вузлавых палітычных праблемах, звязаных з назовам і яго сэнсам. Перадусім ён акцэнтуюе ўвагу на тытулаты дзяржавы, якая “ў пазнейшыя часы дзяржаўнай незалежнасці” называлася Вялікае Княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае ды інш. Абмяркоўваючы пытанне тытулаты, даследнікі часам трактуюць яе адвольна. Але калі ўзяць пад увагу тое, што кожная з частак гэтага тытула азначае найменне пэўнага тэрытарыяльнага ўладання, то можна знайсці шлях да яе адэкватнага разумення. Як вядома, дзяржава спачатку мела назоў Літва, зямля Літоўская, а ў лацінскіх крыніцах яна згадваецца як *Litowia* (варыянты *Letowia*, *Lutowia*) або *regnum Litowiae* – каралеўства Літовія з каралём Міндавам, каранаваным у 1253 г., на чале і з цэнтрам у Наваградку. Побач на поўдні, ва Ўкраіне, у тым жа 1253 г. было абвешчанае другое славянскае каралеўства Русь – Русія на чале з каралём Данілам Галіцкім. Апрычоная балцкая тэрыторыя – Жамойць, якую кіравалі славянскія стаўленікі, была аддадзеная Міндавам Нямецкаму ордэну. Гэтак жа аддавалі яе немцам і наступныя ўладары Літвы – Гедзімін, Ягайла, Вітаўт. Пасля прыяднання да дзяржавы ўкраінскіх уладанняў і, маг-

¹ Казлова Р.М. Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд. Т. II. Гомель, 2002. С. 80–98.

² Тамсама. С. 94.

чыма, некаторых беларускіх, кіраваных “рускімі” ўладарамі, да тытула дадалася частка “Рускае”, а пасля адабрання Жамойці ад немцаў – “Жамойцкае”. Такім чынам, першым па часе складнікам дзяржавы, яе цэнтрам і ядром – гаспадарчым, палітычным і этнічным сталі беларускія землі – Літва. Не дарэмна Язэп Лёсік называе свой артыкул “Літва-Беларусь”.

Аўтар асвятляе і прычыны, якія прывялі да перамяшчэння назова Літва на тэрыторыю суседняй балцкай краіны, якая раней выступала пад найменнем Жамойць, ролю ў гэтым афіцыйнай расійскай і польскай ідэалогіі і скарыстанне палітычнай кан’юнктуры жамойцкай нацыянальнай элітаю.

Звяртае ён увагу і на той факт, што дзяржаўны герб Вялікага Княства Літоўскага Пагоню ўжывалі ўсе беларускія ваяводствы, а Жамойць мела свой герб у выглядзе чорнага мядзведзя.

Як мовазнавец, Язэп Лёсік заўважыў таксама, што валадары Вялікага Княства мелі славянскія імёны, але “народныя”, паганскія, якія адрозніваліся ад пазнейшых хрысціянскіх. Дадамо, што большая частка гэтых старажытных імёнаў мае дакладныя адпаведнікі ў іншых славянскіх мовах.

Такім чынам, Язэп Лёсік адным з першых сярод беларускіх навукоўцаў узняў пытанне назова Літва, акрэсліўшы кола звязаных з гэтым праблем, і паказаў шляхі, якія могуць прывесці да яго раз’яснення. Развілі і істотна падмацавалі ягоныя погляды пазнейшыя беларускія гісторыкі і лінгвісты: Вацлаў Пануцэвіч, Паўла Урбан, Раіса Казлова ды іншыя. Шкада, што да нас дайшла толькі першая частка Лёсікавага артыкула – публікацыя была раптоўна перапыненая. Гэтак жа пазней было перарванае балышавіцкім гвалтам і жыццё самога аўтара – выдатнага беларускага вучонага-мовазнаўца.

Лістапад 2015 г.

Алесь Жлутка

Дадатак НАШ АДКАЗ

Няма ніякага сумніву, што нашыя суседзі добра асвядомлены як адносна нашай мінуўшчыны, так і ў тым, што яны намагаюцца зрабіць сваімі захопніцкімі пасяганнямі. Яны, маючы за сабой асягненне, якое іх падбадзёрвае да наступу, дзе толькі могуць, стараюцца пашкодзіць беларускай справе. Гэтым асягненнем зьяўляецца абрабаванне нашага народу з яго сапраўднага імя, а прышчапленне чужога, якое ня толькі путае нашу справу, але і наогул сьведчыць супраць нас.

Прычынай, выклікаўшай паяўленне нашага артыкула, зьяўляецца дыскусія беларускіх прадстаўнікоў студэнцтва зь летувіскімі на агульна-эміграцыйнай студэнцкай зборцы ў Парыжы. Пасля дакладу, адчытанага нашым прадстаўніком, ды адсьпявання беларускага нацыянальнага гімну, які студэнты праслухалі стоячы, беларусам былі задаваныя пытанні, на якія былі дадзеныя вычарпальныя адказы. Жадаючы пазнаёміць нашу моладзь, як і ўсё беларускае грамадзянства, з закідамі, якія рабіў нам летувіс, падамо іх ніжэй, як і нашыя адказы.

Беларускае грамадзянства павінна даць рашучы адпор на ўсялякія новыя захопніцтвы, ня толькі тэрытарыяльныя, але і гістарычныя. Каб быць годнымі сваіх слаўных продкаў, мы мусім бараніць іх вялікую працу, іх тысячагоднія здабыткі, ведаючы, што нашая недацэнка гэтай важнай справы толькі асьмеліла б ворагаў.

Летувіскі прадстаўнік студэнтаў закінуў: 1) Літва сярэдняга веку і сянняшняя Летува – адно, Беларусь сянняшняя была заваявана Жамойццю; 2) беларуская мова з часоў Вялікага Княства Літоўскага была іншай ад сянняшняй, яна была «славонам» і ўжывалася ў Вял. Кн. Літоўскім як чужая; 3) беларуская дзяржава не патрапіць утрымацца бяз доступу да мора, а каб карыстацца Летувіскім, мы павінны здабываць іх сымпатыі (г. зн. аддаць ім Вільню ды палавіну Беларусі – рэд.), як

і сымпатыі іншых народаў. У імя згоды, для перамогі над балышавізмам мы, беларусы, павінны адрачыся ад свайго права...

Як жа выглядае справа з закідамі ды наогул з правам да Вял. Кн. Літоўскага, пабачым ніжэй.

* * *

1. Усе гісторыкі, як польскія, так і расейскія, абыходзяць пэрыяд арганізацыі Вял. Кн. Літоўскага, гэтае «зачараванае» для іх мейсца, або пабежна, або маўчком, а калі і стараюцца яго развязаць – дык падыходзяць да яго фальшыва ад пачатку да канца. Гэтае фальшаваньне ўдавалася ім тым больш, што ніводзін зь беларускіх гісторыкаў не працаваў над гэтым неасьветленым ды найбольш балючым пытаньнем у нашай гісторыі. Ня дзівіць нас тое, што нашы суседзі летувісы, якія ўваходзілі ў склад нашай дзяржавы – Літвы – як яе пэрыфэрыя, Жамойць, заяўляюць сяньня свае правы да тэй жа Літвы, нашай Бацькаўшчыны ў мінуўшчыне. Мы бачым у гэтым папросту неразумьне летувісамі таго, чаго яны жадаюць, што, зрэшты, зусім нармальнае зьявішча, калі дапусьціць, што дзеля вывучэньня Вял. Кн. Літоўскага яны паслугоўваліся матэрыяламі нашых суседзяў – як палякаў, так і расейцаў. Летувісы дамагаюцца земляў, якія займала адно з нашых шасьці плямёнаў – люцічаў-вялетаў (ваўкоў). У запраўднасьці гэта вельмі сьмешна выглядае, і мы не сумляваемся, што прыйдзе час, калі летувісы ня тое што ня будуць дамагацца, але будуць саромецца за свае крокі ў гэтым напрамку. Яны дамагаюцца сяньня Вільні і карэннай нашай зямлі да Маладэчна, забываючыся, што люцічы-вялеты, нашыя слаўныя продкі, заснавальнікі Літвы, заімавалі абшар ня толькі да Маладэчна, але і да Коўна, нат з ім уллучна. Значыць, мы, беларусы, маем права дамагацца сяньня Коўна. Калі б летувісы асьведамлілі гэта, яны напэўна не выклікалі б «ваўка зь лесу».

Дзякуючы працы вялікага чэскага вучонага славянскай старажытнасьці Шафарыка, які асьветліў пэрыяд арганізацыі Вял. Кн. Літоўскага ды наогул ягонае паходжаньне, нам вядома, што Літва паходзіць ад чыста славянскага племя вялетаў-люцічаў, а не ад Жамойці, у якой на той час, паводле Шафарыка, ня толькі не было ні аднаго падобнага назову, але нат ні аднаго, які б пачынаўся літарай «л». У сваёй працы «Славянскія старажытнасьці», выд. у 1862 г. у Празе, Шафарык даводзіць, што вялеты-люцічы жылі ў сяньняшняй

Віленшчыне і Гарадзеншчыне. У часе вандроўкі народаў частка племя вялетаў-люцічаў, «авантурыстычная моладзь» ды «ваяўнічыя важакі», выліваюцца па-за граніцы сваёй Бацькаўшчыны і, затапляючы Прыбалтыку, маршыруюць у Паўночную Нямецчыну, якую яны лёгка займаюць, выціскаючы адтуль астаткі германскіх народаў, якія пайшлі на Рым, ды асядаюць там, заімаючы гэтакім чынам усю Паўночную Нямецчыну аж да берагоў Брытаніі. Гэта адбывалася прыблізна каля 2–3 стагодзьдзяў па народжаньні Хрыста. Іхняе ўладаньне ў Паўночнай Нямецчыне трывала да X–XII стагодзьдзяў. Калі ж германскія плямёны вяртаюцца назад, люцічы пад іх напорам пакідаюць заваяваныя землі ды вяртаюцца ў сваю Бацькаўшчыну. Паварот «ваяўнічых важакоў», якія пабачылі сьвету, і выясьняе тое спантанічнае стварэньне моцна арганізаванай дзяржавы Літвы, якая й пераймае ініцыятыву Полаччыны, дзе ў той час вымірае старая дынастыя Усяславічаў (Д.-Зап., стар. 71), – арганізаваньне пакрэўных сабе плямён, каб супольна даць станюкі адпор як крыжаком, так і татарам. Шафарык піша: «вялеты (па-грэцку обэлтай) ёсьць імя калісь магутнага, а ў гісторыі сярэдніх вякоў над многа іншымі праслаўленага народу вялетаў, або, іначай, люцічаў, па мянушцы ваўкоў, якое александрыцкім географам было ўпершыню на сьвятло вынесена ды аддаленым патамкам шчасьліва захавана» (Том I, бач. 242; Том II, бач. 586).

Аб тым, што беларус – гэта калішні ліцьвін, ды наогул, што імя *беларус* перш не ўжывалася як імя ўласнае нашых продкаў, а было накінута нашаму народу толькі ў XIX стагодзьдзі, сьведчыць польскі вучоны А. Брукнэр, які ў сваёй працы пад назовам: «*Rusko-Polski rękopis roku 1510*» (Slavia, VII.I.B. 10–11) піша: «*Mówimy ciągle "litewski, Litwin"* ale to tylko zamiast «*białoruski, Białorus*», bo w roku 1510 nikomu nic o Litwie właściwej etnograficznej ani się sniło, jeszcze Rej w roku 1562 Litwinem Białorusina nazywał, a w Moskwie i w XVII wieku «*litowski*» tyle co *białoruski*».

Гэтых доказаў, здаецца, аж занадта хапае, каб упэўніцца ў тым, што Беларусь – гэта ўчарашняя Літва. Летува ж, калісьці Жамойць, уваходзіла ў склад нашай магутнай дзяржавы толькі з узгляду на сваю слабасьць супрацьстаўца крыжацкаму напору. Зрэшты, як падана ў дакладзе па-французку, адно тое, што як заснавальнік Літвы Мендоўг, так і найбольшы яе герой і палітык Вітаўт, каб абараніць

сянняшняю Беларусь, заўсёды, калі ім прыходзілася туга, аддавалі Жамойць – сянняшняю Летува – крыжаком, найлепш пацвярджае вышэй сказанае. Ведама, што Жамойць (Летува) ня раз паўставала супраць Літвы (Беларусі), у часе аднаго з такіх паўстанняў у 1263 г. згінуў сам заснавальнік Літвы – Мендоўг. Ягоны сын Вайшэлак жамойцкай кроўю здушыў гэнае паўстаньне. Проста недарэчным зьяўляецца, што летувісы сяння прэтэндуюць на тое, супраць чаго іхнія продкі так палка змагаліся як супраць чужога, варожага.

* * *

2. Тое, што беларуская мова з часоў Вял. Кн. Літоўскага была крыху іншай ад сянняшняй – нармальнае зьявішча. Кожнаму асьвечанаму чалавеку ведама, што жывая мова кожнага народу зьмяняецца, прагрэсуе зь бегам часу. Нашая літаратурная мова зьмянілася таксама, як і ўсе іншыя. Гэтага можа ня ведаць летувіс, літаратурная мова якога стварылася ў апошнім стагодзьдзі. У доказ, што нашая мова не была «славонам», а роднай беларуска-нацыянальнай, прыводзім словы расейскага гісторыка Бацюшкава, які піша: «Доктор Ф. Скорина, урожэнец горада Полоцка, усердно занимался переводом славянских книг на литовский язык» («Белорусия и Литва», 1890 г., стар. 159). Што за літоўскі быў гэты язык, здаецца, даказваць тут непатрэбна, бо ведама гэта ўсяму сьвету. Ужо той факт, што Скарына мусіў тлумачыць кнігі з славянскага языка на літоўскі (беларускі), сьведчыць, што нашая мова, хоць базуецца на славянскай, як і ўсе мовы славянскіх народаў, але не зьяўляецца «славонам», толькі нацыянальна-беларускай. Піянер беларускага друку Ф. Скарына ў прадмове да «Псалтыры» гаворыць ясна, што друкуе яе: «...к пажытку паспалітаму... уразуменьня радзі простых людзей...». Мова нашая не ўжывалася ў Вял. Кн. Літоўскім як чужая (як лаціна ў другіх краёх), што стараўся даказаць летувіс, але як свая родная, – пацвярджаюць гэта словы Скарыны з той самай «Псалтыры», дзе ён кажа, што пачаў друкаваць у роднай беларускай мове «найболей з тое прычыны, іжэ мя міласцівый Бог з таго языка на свет пусціў...». Такім чынам, ясна, што сянняшняя беларуская мова не была ў Літве (цяпер Беларусі) чужой, а роднай мовай народу ад Бярэся да Ржэва і ад Вільні да Бранска. Гэта нацыянальна-дзяржаўная мова тых шасьці спародненых плямён, якія ўтварылі такую магутную дзяржаву, якой была ў сярэдніх вяках Літва (Беларусь).

* * *

3. Аргумэнт, што беларуская дзяржава не патрапіць утрымацца бяз мора, а таму, жадаючы карыстацца даступам летувісаў, мы мусім быць ім уступчывымі, не вытрымоўвае найменшае крытыкі. Нам вядома, што славакі, чэхі, мадзьяры, аўстрыйцы ды другія народы ня мелі і ня маюць доступу да мора, але іхняя жыцьцёвая ступень была вышэйшай ад тых народаў, якія яго мелі. Морам жа яны карысталіся без уступкі сваіх тэрыторыяў. Як бачым, багацьце і дабрабыт народу не залежаць ад мора, але ад таго, як народ у сябе гаспадарыць. Да таго патрэбна памятаць, што мы, беларусы, маем гістарычнае права да Усходняе Прусіі, якая ўваходзіла, як пакрэўнае нам славянскае племя, у склад нашай дзяржавы. Дзякуючы блізарукасьці польскага князя Конрада Мазавецкага Прусія сілай аружжа была заваявана крыжакамі. Бальшыня яе жыхароў пакінула родную зямлю ды перасялілася ў нашу Бацькаўшчыну – Літву, каб пазбавіцца над сабой панявольленьня. Сяння тэрыторыя Усходняй Прусіі заселена бальшавіцкім урадам беларусамі. Хто ведае, мо шмат з патамкаў калішніх прусакоў пасьля 7-мі вякоў вярнуліся на зямлю сваіх прадзедаў?

Дык вось, доступ да мора мы маем і стварылі нам яго нашыя ворагі; ён будзе наш, калі над вольнай Беларусіяй разаўецца бел-чырвона-белы штандар незалежнасьці.

Што да здабываньня сымпатыяў другіх народаў, дык мы можам запэўніць летувісаў у тым, што сымпатыі ўсіх народаў, якія любяць волю сваю і паважаюць волю другіх, ёсьць заўсёды на нашым баку хоць бы таму, што наш народ вядзе змаганьне ў імя праўды і свабоды, што праданы і разграблены, ён ня склаў аружжа, а ў працягу цэлых стагодзьдзяў вёў няроўную барацьбу за сваю незалежнасьць, за тое, каб ягоная ўрадавая глеба не служыла расаднікам чужога, варожага племя. Да народу ж мучаніка ды героя мусіць мець пашану ня толькі прыяцель, але нават і вораг. Калі б мы здрадзілі традыцыі сваіх слаўных продкаў люцічаў-вялетаў і іншых ды аддалі адвечную нашу зямлю, усеяную іхнімі касьцямі, мы страцілі б сымпатыі ня толькі прыяцеляў, але нават і ворагаў.

«Траянскі конь», падстаўлены ў 1939 годзе бальшавікамі Летуве ў постаці нашай Вільні для здабыцьця іхніх сымпатыяў, ня толькі не навучыў летувісаў, хоць за яго яны страцілі сваю бацькаўшчыну

і волю, але разлакоміў іх апэтыты. Але ня трэба забывацца, што бальшавікі здабывалі сымпатыі летувісаў ня коштам расейскай зямлі са сталіцай уключна, але нашай, беларускай, да якой яны ня мелі і ня маюць ніякага права. Патрэбна памятаць, што ўсялякі бяспраўны падзел здабытку са злачынцам зьяўляецца злачынствам.

Згаджаемся з зацёмкай летувіса, што нашая нязгода аслабляе агульны супрацьбальшавіцкі фронт, але дадаем, што ў імя згоды патрэбна зрачыся шавіністычных, неабаснованых дамаганьняў. Мы, беларусы, ня можам і ня маем права ў імя згоды для перамогі над адным акупантам аддаць нашых братоў у няволю «прэтэндэнтам» на акупантаў. Маем гонар запэўніць, што ў імя дабрабыту свайго народу, у імя слаўных ягоных традыцыяў мы, беларусы, будзем бараніць ня толькі адвечную сталіцу Вільню, але і кожны, зьліты кроўю і потам нашых дзядоў родны беларускі загон.

У імя Навукі Хрыста мы падамо па-брацку руку ня толькі летувісам, якія сянньня капаюць пад намі яму, але і тым, хто нас гнобіў у працягу вякоў, з засьцярогай, што яны нам дакажуць на справе пашану да нашага права на вольнае й незалежнае існаваньне.

Народ, які даў зь сябе столькі вялікіх геніяў чужынцам (як палякам, так і маскалём), ніколі ня згіне, але патрапіць даць зь сябе вялікіх людзей і Роднаму Краю. Гэта ўжо назіраецца: Купала, Багдановіч, Колас, Танк.

Баяцца нашы суседзі адраджэньня Беларусі, нешта ў гэтым яны прадчуваюць. Можа, чуюць абуджэньне духу «грозных палачанаў» ды вялетаў-люцічаў? Як бы яно ні было, мы пэўныя, што Беларускага Нацыянальна-Вызвольнага Руху не ўстрымае ніякая варожая сіла.

1949 г.

Я. Люціч-Воўк

Змест

Прадмова	3
Літва-Беларусь	5
Літва і ліцьвіны – адкуль і хто? (пасляслоўе)	17
Дадатак	27

Навукова-папулярнае выданне

Лёсік Язэп
ЛІТВА-БЕЛАРУСЬ

Рэдактар
Зьміцер Санько

Малодшыя рэдактары
Дзіяна Селях, Уладзя Бурымская

Мастацкае афармленне
Віталь Катовіч

Тэхнічны рэдактар
Аляксандр Дрыбін

Кампутарнае шыхтаванне
Уладзя Бурымская

Карэктары
Марыя Журавель, Аляксандра Іванова

*У афармленні вокладкі выкарыстаны твор
мастака Паўла Татарнікава "Кароль Міндаў" (2012 г.)*

*Выказваем падзяку сп-ні Наталі Гардзіенцы
за інфармацыйную дапамогу.*

Падпісана да друку 04.12.15. Фармат 60 × 90 1/16. Папера афсетная.
Друк афсетны. Ум. друк. арк. 2,25. Ул.-выд. арк. 2,0. Наклад 2000 паас. Замова № 6052.
НВК "Тэхналогія". Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы
і распаўсюдніка друкаваных выданняў № 1/379 ад 01.07.14.
Вул. Ляўкова, 19, 220007, Мінск. e-mail: technalohija@gmail.com
Надрукавана з арыгінала-макета заказчыка ў ТДА «Дзівімакс».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі вытворцы
друкаваных выданняў № 2/44 ад 18.02.2014.
Пр. Незалежнасці, 58, кор. 17, 220005, Мінск.

Язэп Лёсік (1883–1940)

Навуковец, педагог, пісьменнік, палітык. Дзядзька Якуба Коласа. Аўтар шматлікіх публікацый з гісторыі і культуры Беларусі, падручнікаў беларускай мовы для навучальных устаноў розных тыпаў. Акадэмік Беларускай акадэміі навук. Дырэктар Інстытута навуковай мовы.

Лідар Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі. Адзін з ініцыятараў абвяшчэння Беларускай Народнай Рэспублікі. Старшыня Рады БНР (чэрвень 1918 г.).

Двойчы, у 1906 і 1911 гадах, арыштоўваўся царскімі ўладамі. Быў асуджаны на пажыццёвую высылку ў Сібір. Тройчы арыштоўваўся бальшавіцкімі ўладамі – у 1922, 1930 і 1938 гадах. Паводле афіцыйнай версіі, памёр у саратаўскай турме ад сухотаў.

Тэхналогія

ISBN 978-985-458-266-5

9 789854 582665